

بازار آب سمنان؛

رونق صنعت با آب کشاورزی

مصاحبه‌کننده: مریم حسنی سعدی

شرکت سهامی آب منطقه‌ای سمنان، متولی ۱۴ محدوده مطالعاتی و همچنین همکار در ۱۴ محدوده مطالعاتی استان سمنان در مساحتی بالغ بر ۹۷،۰۰۰ کیلومترمربع است؛ این محدوده‌های مطالعاتی شامل مناطق ممنوعه (۱۰)، ممنوعه بحرانی (۷) و آزاد فاقد پتانسیل (۱۱) می‌باشند. طی دوره‌اندازه‌گیری سطح آب زیرزمینی در آبخوان‌ها، میزان تجمعی اُفت (۳۰ ساله) این سطح به‌طور متوسط ۱۷ متر بوده که در مجموع حدود ۳،۳۰۰ میلیون مترمکعب کسری مخزن برآورد شده است. از آنجا که بیش از ۸۰ درصد مصارف آب در استان وابسته به آب زیرزمینی می‌باشد، لذا حفاظت، احیا و تعادل‌بخشی آبخوان‌ها به منظور تأمین آب پایدار برای مصارف شرب، صنعت و کشاورزی اهمیت بالایی در این استان دارد. شرکت آب منطقه‌ای سمنان در راستای مدیریت منابع آب زیرزمینی، سومین بازار آب کشور را در سال ۱۴۰۱ راه‌اندازی کرد. در فرایند بازار آب سمنان، ضمن حفظ عملکرد بخش کشاورزی و توجه به امنیت غذایی، آب مازادی که کشاورز از راه مصرف بهینه صرفه‌جویی کرده است، به بخش صنعت واگذار می‌شود. در این شماره از ماهنامه دنیای پسته با رضا نجفزاده معاون برنامه‌ریزی شرکت سهامی آب منطقه‌ای سمنان در رابطه با این بازار به گفت‌وگو نشستیم.

آقای نجفزاده بازار آب سمنان در چه سالی راه‌اندازی شده است؟

راه‌اندازی بازار آب یکی از پروژه‌های طرح احیا و تعادل بخشی است که در جلسه پانزدهم شورای‌عالی آب در سال ۱۳۹۳ تصویب شده است. در سال ۱۴۰۱ برای راه‌اندازی بازار آب پنج محدوده مطالعاتی به‌عنوان پایلوت معرفی شد؛ شرکت آب منطقه‌ای سمنان هم جزو متقاضیان بود تا یکی از دشت‌های استان سمنان را به‌عنوان پایلوت، اجرا نماید. با پیگیری‌هایی که صورت گرفت و ارائه گزارش‌های لازم در مردادماه سال ۱۴۰۲ این شرکت توانست مجوز اجرای بازار آب به‌صورت پایلوت را برای آبخوان سمنان اخذ کند. شرکت آب منطقه‌ای شیومنامه اجرای بازار را نیز در شهریور ۱۴۰۲ به تصویب رساند. پس از انجام فرآیندهای انتخاب متقاضیان کارگزاری بازار آب، اولین دفتر کارگزاری در هفته دولت سال ۱۴۰۲ افتتاح شد. سمنان بعد از خراسان رضوی و قزوین، سومین استانی است که در آن بازار آب راه‌اندازی و اجرا گردید.

در حال حاضر بازار آب سمنان در چه سطح و منطقه‌ای فعالیت دارد؟

بازار آب سمنان در محدوده مطالعاتی آبخوان سمنان که مرکز استان سمنان را پوشش می‌دهد فعالیت دارد؛ مساحت آن حدود ۴۷۳ کیلومترمربع بوده و تعداد ۴۷۰ حلقه چاه با مصارف مختلف در این دشت وجود دارد؛ و درمجموع آب قابل‌برنامه‌ریزی کشاورزی آن حدود ۲۳ میلیون مترمکعب در سال می‌باشد. این دشت در واقع از ارتفاعات البرز (منطقه شهمیرزاد) شروع می‌شود، پایین‌دست و خروجی آن کویر سمنان بوده و منطقه خروجی این دشت، دشت‌های نمکی و فاقد منابع آبی و سکنه است

در این بازار نقش آب منطقه‌ای چگونه تعریف شده است؟

شرکت آب منطقه‌ای در راستای طرح تعادل بخشی با پیگیری‌هایی که کرد توانست مجوزهای لازم را از مراجع بالادستی بگیرد؛ جلساتی نیز با مدیران دستگاه حاکمیتی، نظارتی و اجرایی تشکیل داد. این شرکت با تسهیلگری، بستر اجرای این بازار را فراهم نمود. همچنین زیرساخت‌های لازم از جمله اصلاح و تعدیل پروانه‌ها، پیگیری بحث شارژ کنتورها، سرویس کنتورها، بانک حسابداری آب، بانک شارژ چاه‌ها و فعالیت‌هایی که می‌توانست به شفاف‌سازی بازار آب و تعادل بخشی آبخوان کمک کند را مهیا کرد. اجرای بازار آب کاملاً اختیاری و با نظر متقاضیان خریدوفروش در بازار شکل گرفت.

نحوه خریدوفروش آب در این بازار به چه شکل است؟

به استناد شیومنامه مصوب شده، فروشندگان کشاورزان و خریداران بخش صنایع هستند. کشاورزان برای ورود به این بازار باید برداشتشان مطابق با پروانه و الگوی کشت باشد و اضافه برداشت نداشته باشند و همچنین متقاضی افزایش شارژ نیز نباشند. خریداران هم تمام صنایع در این دشت هستند که آنها هم باید پروانه به‌روز و دارای کنتور داشته باشند. میزان آبی که کشاورزان در یک سال به‌طور موقت می‌توانند در این بازار به فروش برسانند حداکثر ۱۰ درصد حجم پروانه‌هاست. برای صنایع هم میزان سقف خرید، ۵۰ درصد حجم پروانه در نظر گرفته شده است؛ در واقع چون برای چاه صنایع حریم تعیین شده است و برداشت بیش از ۵۰ درصد حجم پروانه ممکن است بر روی چاه‌های هم‌جوار تأثیر گذارد، بیش از این مقدار

رضا نجف‌زاده
معاون برنامه‌ریزی
شرکت سهامی آب منطقه‌ای سمنان

خرید آب امکان‌پذیر نیست. چنانچه صنایع نیاز به آب بیشتر و دائمی داشته باشند می‌توانند از طریق دستورالعمل مواد ۲۷ و ۲۸ قانون توزیع عادلانه آب که خرید دائمی آب است اقدام کنند.

خرید آب به‌طور دائمی برای صنایع به چه شکل است؟

خرید آب در بازار آب به‌صورت موقت بوده و طی یک سال باید مصرف شود. در خرید دائمی، صنایع می‌توانند حجمی از پروانه چاه‌های کشاورزی را که خریداری کرده‌اند به حجم پروانه چاه موجود اضافه کنند یا اقدام به حفر چاه جدید مطابق دستورالعمل مواد ۲۷ و ۲۸ قانون توزیع عادلانه آب نمایند. در بازار آب برای صنایع، خرید و انتقال آب به‌صورت فیزیکی پیش‌بینی نشده است و به‌صورت جابه‌جایی شارژ انجام می‌گیرد.

چرا فروش آب در این بازار را به‌صورت موقت در نظر گرفته‌اید؟

مقرر گردید در بازار شرایطی را به‌وجود آوریم که کشاورزان بتوانند با فروش موقت، نیازهای مالی و سرمایه‌گذاری‌شان را برای افزایش بهره‌وری در بخش کشاورزی تأمین کنند و اگر تصمیم به انتقال دائمی به صنایع باشد می‌توانند مطابق دستورالعمل مواد ۲۷ و ۲۸ قانون توزیع عادلانه آب اقدام نمایند.

چرا خرید آب در بازار آب سمنان منحصراً برای صنایع است و برای کشاورزان در نظر گرفته نشده است؟

این روش خریدوفروش آب برای سمنان به‌صورت پایلوت اجرا شده است و هر استانی بر اساس نظر شرکت آب منطقه‌ای شیوه‌نامه‌ای تدوین کرده است، مثلاً در استان قزوین خریدوفروش آب برای بخش کشاورزی هم تعریف شده است. در سمنان تعداد زیادی چاه کشاورزی نداریم و نظر بر این بوده که اگر کشاورزی تمایل به ادامه‌دادن زراعت نداشته باشد می‌تواند زمین کشاورزی را اجاره دهد. سمنان یک استان صنعتی است و برای تأمین آب صنعت محدودیت داریم. از طرفی به دنبال آن بودیم تا کشاورزان در درآمد صنایع شریک باشند. باتوجه‌به حجم کم آب کشاورزی در این دشت (حدود ۵۰ درصد آب مصرفی)، فروش آب کشاورزی از سوی کشاورزان استقبال زیادی نشد؛ بی شک دشت‌های دیگر شرایط فرق می‌کند. با این حال اگر در آینده کشاورزانی باشند که متقاضی خرید آب بوده و به شرکت آب منطقه‌ای اعلام کنند می‌توانیم موضوع را بررسی و درخواست اصلاح شیوه‌نامه را پیگیری کنیم. البته در دسته‌بندی صنایع، صنایع وابسته به کشاورزی مثل مرغداری‌ها و گلخانه‌ها هم هستند که در این بازار می‌توانند آب خریداری کنند و در واقع به نوعی خرید آب برای کشاورزی هم امکان‌پذیر است

در طراحی این بازار آیا تمهیداتی برای چاه‌هایی که امکان افزایش شارژ ندارند پیش‌بینی‌شده است یا اینکه آنها از بازار آب حذف می‌شوند؟ مثلاً از لحاظ فنی و حریمی برخی چاه‌ها توان افزایش آبدهی ندارند یا مسائل مربوط به EC آب محدودیت‌هایی را در خریدوفروش آب به وجود می‌آورد

در این شیوه‌نامه حد و حدودی برای میزان خریدوفروش آب گذاشته شده است. در این بازار خریدار آب حداکثر، یک و نیم برابر شوری آب چاه خودش امکان خرید دارد. در این بازار چنانچه اختلاف EC چاه‌ها بیش از ۵۰ درصد شود، معامله بین خریدار و فروشنده‌ها امکان‌پذیر نیست. باید گفت دشت سمنان به دو بخش شرق و غرب (مرز رودخانه آبگرم سمنان) تقسیم شده است: در بخش شرقی EC آب حدود ۲ و ۳ هزار میکروزیمنس بر سانتی‌متر است و آب کیفیت بهتری دارد؛ در بخش دیگر EC آب بیش از ۴ هزار میکروزیمنس بر سانتی‌متر می‌باشد که خریدوفروش در همان بخش صورت می‌گیرد. هر چند محدودیت‌هایی گذاشته شده ولی خریدار برای هر کیفیت آبی در این دشت وجود دارد.

در برخی دشت‌ها در بالادست کیفیت و دسترسی به آب بهتر است تا در پایین‌دست دشت، ازاین‌رو شرایط خریدوفروش در بالادست بهتر است. آیا این موضوع در بازار آب دشت سمنان صدق می‌کند؟

برای جلوگیری از تمرکز خریدوفروش در مناطق باکیفیت بهتر و دسترسی بهتر به آب، علاوه بر اینکه محدودیت حداکثر خرید ۵۰ درصد پروانه را برای صنایع در نظر گرفتیم، صنایعی که در واقع از منطقه شرقی هستند فقط از چاه‌هایی که در همان منطقه واقع شدند می‌توانند آب بخرند و چاه‌های کشاورزی واقع در منطقه غربی که EC بالاتری دارند نمی‌توانند با صنایعی که در منطقه شرق واقع شده‌اند معامله کنند؛ ولی برعکس امکان‌پذیر است، یعنی فروش آب از چاه‌های کشاورزی کل دشت به صنایعی که در منطقه غرب واقع شده‌اند با رعایت حداکثر اختلاف ۵۰ درصد EC امکان‌پذیر است.

نحوه فعالیت کارگزاری‌ها به چه شکل است؛ چگونه انتخاب می‌شوند و چه اشخاصی در این کارگزاری‌ها حضور دارند؟

کارگزاری‌ها طبق دستورالعملی که از شرکت مدیریت منابع آب ابلاغ شده تعیین شده‌اند؛ در بهمن ۱۴۰۱، در سایت شرکت آب منطقه‌ای و روزنامه‌های استان برای دریافت درخواست‌ها آگهی منتشر شد و هر شخص حقیقی و حقوقی که متقاضی مجوز کارگزاری بود می‌توانست مدارک و مستندات ارائه نماید. دو شرکت بر اساس سوابق کاری و تجربی رزومه خود را ارائه کردند و توانستند مجوز کارگزاری دریافت کنند؛ هم اکنون در دشت سمنان دو کارگزاری فعال هستند. اخیراً هم یکی دیگر از شرکت‌های مهندسین مشاور متقاضی دریافت مجوز کارگزاری بوده که شرایط آن بررسی و تأیید صلاحیت شده‌است.

میزان کارمزد خریدوفروش در این کارگزاری‌ها چگونه تعیین‌می‌شود؟

طبق تفاهم‌نامه فی ما بین با کارگزاری‌ها، حداکثر کارمزد ۱۰ درصد مبلغ معامله تعیین شده است که از خریدار دریافت می‌شود.

آیا برای کارگزاری‌ها محدوده فعالیت تعیین شده است؟ یا می‌توانند در تمام دشت فعالیت داشته باشند؟

در دشت سمنان منطقه‌بندی نکرده‌ایم؛ ولی پس از اینکه کارگزاری تسهیلگری با خریدار و فروشنده را انجام داد، متقاضی مدارک و مستندات خرید یا فروش را به کارگزاری تحویل می‌دهد؛ کارگزاری مدارک و مستندات را برای بررسی به شرکت آب منطقه‌ای ارسال می‌کند و شرکت آب منطقه‌ای پس از بررسی مدارک به کارگزار تأییدیه می‌دهد، ازاین‌پس آن فروشنده یا خریدار در واقع مشتری همان کارگزاری شناخته شده و امکان اینکه مجدد به کارگزاری

در هر معامله‌ای، حداقل ۲۵ درصد از میزان آب خریداری شده برای ذخیره آبخوان کسر می‌شود. این میزان برای جایی است که اختلاف EC آب بین چاه خریدار و فروشنده بیشتر از ۲۵ درصد نباشد و ۷۵ درصد حجم مبادله به کارت شارژ خریدار منتقل می‌شود.

دیگر مستندات ارائه دهد، وجود ندارد و متقاضی نمی‌تواند در آن سال کارگزاری را تغییر دهد.

آیا تمام آبی که به فروش می‌رود به خریدار منتقل می‌شود؟

در هر معامله‌ای، حداقل ۲۵ درصد از میزان آب خریداری شده برای ذخیره آبخوان کسر می‌شود. این میزان برای جایی است که اختلاف EC آب بین چاه خریدار و فروشنده بیشتر از ۲۵ درصد نباشد و ۷۵ درصد حجم مبادله به کارت شارژ خریدار منتقل می‌شود. در واقع میزان شارژ آب خریدار به‌تناسب اختلاف EC تعیین می‌شود؛ این مقدار تا اختلاف EC حدود ۵۰ درصد بوده و میزان آبی که به خریدار منتقل می‌شود حدود ۵۰ درصد است. بیشتر از ۵۰ درصد هم که اصلاً معامله‌ای انجام نمی‌شود.

کشاورزان چند درصد از حجم آب پروانه را می‌توانند وارد بازار کنند؟

کشاورزان در سال اول ده درصد از حجم پروانه را می‌توانند برای فروش وارد این بازار کنند. در سال‌های بعد با آوردن تأییدیه بهره‌وری از مراجع مربوطه، به میزان حجمی که در کارت شارژشان باقی‌مانده، می‌توانند حداکثر ده درصد حجم پروانه را وارد بازار کنند.

آقای نجف‌زاده! مستحضر هستید پروانه چاه‌ها را با تمسک به طرح سازگاری با کم‌آبی کاهش می‌دهند، حال چگونه کشاورزی که به‌راحتی مشمول بحث تعدیل‌ها شده می‌تواند اطمینان داشته باشد این آبی که وارد بازار کرده است، در اولویت بعدی برنامه تعدیل و مصادره قرار نمی‌گیرد؟ بی شک این برنامه تعدیل پروانه‌ها مانع بزرگی برای ورود به این بازار از سوی کشاورزان خواهد بود.

این نگرانی از سوی کشاورزان به ما منتقل شده است، از همین رو با امضای مدیرعامل مکاتبه‌ای با کارگزاری‌ها شده است که هر سال حجمی معادل پروانه اصلاح و تعدیل شده را شارژ خواهیم کرد. به نظر من بازار آب یکی از سازوکارهای معیشت جایگزین برای متضررین تعدیل پروانه است که در بندهای ذیل تبصره ۷ قانون بودجه سال جاری به آن اشاره شده است. بحث اصلاح و تعدیل مصوبه‌ای قانونی و لازم‌الاجرا بود که از سوی وزارت نیرو به شرکت‌ها ابلاغ شد.

در مورد تعدیل پروانه‌ها آنچه که از سوی مسئولان اظهار شده این است که بعد از مرحله اول و انجام محاسبات آب قابل برنامه‌ریزی، امکان اینکه دوباره میزان دیگری برای تعدیل پروانه‌ها در نظر بگیرند وجود دارد.

در تعدیل پروانه‌ها ضریب‌های متفاوتی باتوجه‌به شرایط هر دشت در نظر گرفته شده است؛ این برنامه ارتباطی با برنامه‌های اجرای بازار آب ندارد، چون از داده‌های کل دشت استفاده می‌کند.

طبق فرمایش شما، از دو طریق امکان تأمین آب از بخش کشاورزی برای بخش صنعت فراهم شده است: یکی به‌صورت موقت سالانه با شکل‌گیری بازار آب؛ و دیگر بر اساس ماده ۲۷ و ۲۸ که می‌توانند به‌صورت دائمی چاهی از بخش کشاورزی خریداری کنند. در چنین شرایطی آیا پروانه چاه صنعتی در دشت سمنان صادر می‌شود؟

مجوزهایی که به صنایع داده می‌شود طی تخصیص‌هایی است که وزارت نیرو به شرکت‌ها اعلام می‌کند و بیشتر به صنایع کوچک تعلق می‌گیرد. در سمنان از سال اول اجرای برنامه پنجم که حجمی برای صنایع تخصیص داده شد، دیگر موردی اضافه نشد مگر موارد اندک که مثلاً در سه چهار دشت استان حدود ۱۰ هزار مترمکعب در سال به صنایع تخصیص داده شده‌است. در واقع صنعت بجز از طریق ماده ۲۷ و ۲۸، استفاده از پساب، آب انتقالی از دریای خلیج‌فارس یا دریای خزر منبع آبی جدیدی ندارد و در بازار هم می‌توانند با خرید آب کشاورزی، بخشی از نیاز آبی خود را تأمین کنند.

تاکنون چه مقدار حجم آب در بازار آب سمنان مبادله شده‌است؟

آب قابل برنامه‌ریزی کشاورزی در دشت سمنان، ۲۳,۵ میلیون مترمکعب در سال برآورد شده‌است. حداکثر حجمی که می‌توانند در بازار معامله شود ده درصد از این میزان است که حدود ۲ میلیون و ۳۵۰ هزار مترمکعب می‌شود. در طی یک سال گذشته متقاضیانی برای خرید آب مراجعه کرده، تشکیل پرونده داده و تأییدیه گرفته‌اند. در حال حاضر صنایع تقاضای حدود ۲۰۰ هزار مترمکعب آب داشته‌اند. در بحث فروش هم اخیراً یک متقاضی برای حدود ۱۵ هزار مترمکعب آب اعلام فروش کرده، ولی هنوز معامله‌ای در استان سمنان انجام نشده است.

ارزیابی شما از اینکه کشاورزان تمایلی برای حضور در این بازار ندارند، چیست؟

عوامل مختلفی اثرگذار است: ازجمله مهم‌ترین عوامل می‌توان به کاهش حجم و میزان آب قابل‌برداشت کشاورزان به‌واسطه اصلاح پروانه متناسب با پتانسیل چاه و تعدیل پروانه متناسب با ضریب اعلامی طرح احیاء و تعادل بخشی، تحویل حجمی آب و اعمال ساعت کارکرد با نصب کنتورها، اعمال کاهش برداشت آب در جابه‌جایی و کف شکنی چاه‌ها اشاره نمود؛ در چنین شرایطی می‌توان گفت کشاورزان آب مازادی نخواهند داشت تا وارد بازار آب کنند و تنها باید تلاش کنند تا با مدیریت همین آب موجود کشاورزی خود را حفظ کنند. عامل اثرگذار دیگر بحث عدم اعتماد می‌تواند باشد؛ ما هنوز نتوانستیم بازار را برای کشاورزان تبیین کنیم. همچنین شرایط ورود به بازار هم عاملی تأثیرگذار است؛ مثلاً اینکه کنتورشان باید دارای مودم و قطع کن باشد و یا اینکه درخواست افزایش شارژ نداشته باشند. علاوه بر اینها توافق بین همه مالکین چاه برای ورود به بازار به‌دلیل تعداد زیاد آن‌ها مشکل است.

سخن پایانی

بازار آب موضوع جدیدی است که در چند استان به‌صورت پایلوت در حال اجراست و بازار آب سمنان هم سومین محدوده مطالعاتی است که مقدمات اجرای آن فراهم شده است. اخیراً هم مکاتباتی صورت‌گرفته تا در هر استان برای یک دشت، بازار آب به‌صورت پایلوت، بررسی و اجرا شود و می‌توان گفت این موضوع کم‌کم گسترده خواهد شد؛ از همین رو نیاز است بهره‌برداران در جلسات و نشست‌ها، چنانچه موانعی و درخواستی دراین‌خصوص وجود دارد مطرح کنند. باید اذعان داشت کم‌آبی موضوعی انکارناپذیر است و لازم است به سمت‌وسویی برویم تا در کنار افزایش بهره‌وری کشاورزی و رونق تولید کشاورزی و صنایع، فشار به آبخوان‌ها را هم کاهش دهیم.